

Csiszár Esztella:

A törzsi társadalmi szerkezet hatása Líbia politikai viszonyaira

Qaddzafi után

A törzsi társadalmi szerkezet általános értelmezésben a rokoni kapcsolatok komplex hálózatát jelenti, melyben a családi kötelékek elsőbbséget élveznek a politikai szövetségekkel szemben. A törzsek tagjai kollektív identitással rendelkeznek, s ez jelentősen befolyásolja társadalmi szerepvállalásaikat. A törzsiség fogalmára azonban nincs egységes definíció, s mivel gyakran pre-modern értelemben használja a szakirodalom, ez nagymértékben megnehezíti a modern társadalomban is tovább élő jelenség megértését.

Muammar Qaddzafi modernizációs programja igyekezett háttérbe szorítani a törzsiségen alapuló társadalompolitikát Líbiában. Azonban a felszín alatt, a kultúra szövetébe mélyen beívódva a törzsi struktúra továbbra is hatást gyakorolt a politikai életre. A dolgozat célja feltárni a líbiai társadalom törzsi szerkezetének kialakulását és hagyományait. A 2011. február 17-én kezdődő felkeléshullám lefolyásában jelentős szerepet játszottak a törzsi elkülönülések, s ezek hatása a jelenlegi átmeneti időszakban is fontos tényező. A másik fontos törésvonal az iszlám helyének meghatározása a líbiai társadalomban. Az átmeneti időszak demokratizációs törekvéseinek frontvonalait vizsgálva tekintetbe kell vennünk az iszlamista pártok térnyerését és a törzsek hegemon küzdelmeit. Jelen tanulmány ezek feltérképezésére vállalkozik.

Az arab tavasz Líbiája

A 2011. február közepén kezdődő felkelés Bengháziban kezdetben pusztán reformokat követelt a Qaddzafi-rezsimtől. A teljhatalmú vezető azonban brutálisan megfékezte a tüntetéseket.¹ A felkelés hamarosan szabadságharcra fejlődött, melyhez komoly katonai segítséget jelentett az 1973-as számú ENSZ BT határozat a civil lakosság védelmében létrehozott légtérzáról a NATO felügyelete alatt. A szabadságharcosok keletről indulva, városról városra haladva harcoltak Qaddzafi seregeivel. A hónapokig tartó harcok (különösen Miszrátáért) Líbia kelet-nyugati kettészakadásának lehetőségét is felvetették: a történelmi

---

* Csiszár Esztella a Budapesti Corvinus Egyetem másodéves doktorandusz hallgatója. Kutatási témája az iszlám társadalmi és politikai diskurzusainak vizsgálata a Maghreb-térségben poszt-strukturalista diskurzuselméleti megközelítésben.

¹ „Libya protests spread and intensify”. *Aljazeera*, 2011. február 11. <http://english.aljazeera.net/news/africa/2011/02/2011221133557377576.html>, a tanulmányban található linkek mindegyik elérhető volt 2012. augusztus 1-jén.

Küreneikára és Tripolitániára. A nyugati Zintán és a Nafúza hegység környéki berber törzsek csatlakozásával azonban Tripoli elfoglalására már mindkét irányból érkeztek a felkelők, amely végül 2011. augusztus 27-én került sor.² A harcok ezek után csupán három városra szorultak vissza, Beni Walid, Szirt és Szabha képezték a Qaddzáfi-rezsim utolsó erődjeit, melyeket október második felére sikerült a felkelőknek elfoglalni. Szirt városában október 20-án elfogták és megölték Muammar Qaddzáfit,³ egyik fiát Mutasszimot.

Az átmeneti kormány (National Transitional Government – NTC) október 23-án kiáltotta ki Líbia felszabadulását. A Qaddzáfi-rezsim megdöntéséért folytatott harcok ezzel hivatalosan lezárultak, a NATO október 31-én befejezte misszióját Líbiában⁴. A demokratikus átalakulást azonban számos történelmi és társadalmi tényező nehezíti: Líbia hatalmas területén meglehetősen egyenlőtlen a hat milliós népesség eloszlása, a tengerparti sáv sűrűn lakott a szaharai területeket magában foglaló Dél-Líbiával szemben, megnehezítve a központi adminisztráció és az ellátás hatékonyságát. A Qaddzáfi-rendszer örökségeként nem épültek ki állami intézmények, nem jöhetett létre civil társadalom sem. A civil szervezetek hiánya miatt még jelentősebb szerep jut a törzsi szerkezetnek. A nyolc hónapon át tartó háború következtében ellenőrizhetetlenül megnőtt a lakosság tulajdonába (és a határokon túlra) került fegyverek száma, mely súlyos biztonsági aggályokat vet fel.

Az átmeneti időszak Líbiában három mély törésvonal mentén jellemezhető. A Muszlim Testvériséggel kapcsolatban álló és más iszlamista mozgalmak egyre népszerűbb megjelenésével párhuzamosan a liberális eszmék is teret hódítanak. Ennek egyik fő iránya a Mahmúd Dzsibril volt miniszterelnök vezette Nemzeti Erők Szövetsége⁵ (Attahaluf al-Watani), mely az iszlám vallás politikai célú alkalmazását félrevezetőnek tartja, mivel líbiai államvallásként eleve megszabja az állam politikai irányvonalát, s ezért inkább a modernizációt és liberális politikai eszméket hirdet programjában⁶. A második törésvonalként a törzsi identitást hangsúlyozók és az individuális lojalitást hirdető nagyvárosiak, főként fiatalok között feszülő szembenállást tekinthetjük. A törzsek és régiók közötti konfliktusok felerősödtek a hataloméért folytatott harcban az új Líbia politikai átrendeződésével. A harmadik

² „Tripoli free from Kadhafi grip” *Magharebia*, 2011. augusztus 28. http://www.magharebia.com/cocoon/awi/xhtml1/en_GB/features/awi/features/2011/08/29/feature-02

³ Qaddzáfi életéről bővebben: Csiszár, E: „Sic transit gloria mundi” - Muammar Kadhafi (1942-2011) http://www.grotius.hu/doc/pub/OSSTHX/2011_204_csiszar.esztella_muammar.kadhafi.pdf

⁴ NATO's Mission in Libya Ends October 31 Tripoli Post, 2011. október 22. <http://tripolipost.com/articledetail.asp?c=1&i=7150>

⁵ Mahmoud Jibril, elected head of Alliance of National Forces. *Libya Herald*, 2012. március 14. <http://www.libyaherald.com/mahmoud-jibril-elected-head-of-alliance-of-national-forces/>

⁶ Líbiában nem beszélhetünk szekuláris mozgalmakról, mivel az iszlám minden pártformáció programjában helyet kap.

nagy törésvonal az egykori qaddzáfisták és a „forradalmiak” (thuwar) között húzódik. Szép számban maradtak ugyanis Qaddzáfinak hívei a rezsim bukása után is. Május 2-án az NTC elfogadta a 37. számú törvényt, mely több éves börtönbüntetést szabott ki azokra, akik Qaddzáfit, a fiait vagy a rezsimét dicsőítették. A líbiai Legfelsőbb Bíróság június 14-én eltörölte ezt a törvényt, mivel sérti a szólás és véleménynyilvánítás szabadságának alapelveit.⁷

A törésvonalak egymást is metszik, például a Qaddzáfihoz hű Beni Walid-i Warfella törzs szembekerült a Líbia más területein élő, Qaddzáfival szembenálló warfellikkel, mely a törzsen belüli megosztottság miatt egységes erejüket tépázta meg.⁸ A pártokká szerveződő iszlamista mozgalmak tagjai és szimpatizánsai közé nem egységes törzsek, hanem egyének és családok csatlakoztak. A három törésvonal közül jelen tanulmány a líbiai identitás törzsi összetevőinek feltérképezésére vállalkozik, mivel eleven civil társadalom és modern demokratikus intézmények híján, ez az egyetlen olyan, történelmi hagyományokkal rendelkező társadalmi rendszer, mely szükségképpen hatással van a líbiai politika alakulására az átmenet időszakában.

A törzsiség Líbiában

Líbia vallási és társadalmi szerkezetében a törzsi dimenzió hosszú történelmi hagyományokra vezethető vissza. A líbiaiak – leszámítva a néhány etnikai kisebbséget – két etnikum keveréke: az őshonos berberéké és a hetedik századi arab hódítóké, akiket az iszlám egységesített egyetlen nemzetté. A líbiai törzsi identitásnak három sajátos összetevőjét határozhatjuk meg. Az első az arab keveredés, mely az őslakos berbereket házasságok, szövetségek útján az arab iszlám identitás átvételére készítette. Az arabizáció elsősorban az arab nyelv ismeretét jelentette, mely szorosán kapcsolódott az iszlám identitáshoz. A második komponens a murabitun (törzsi szent emberek) politikailag képzett, írástudó elitjének kiépülése, köztük a Próféta leszármazottjaiként tisztelt Surfa (Asraf) vezetőkkel, akik a törzs érdekeit védelmezték az iszlám nevében. Azok a törzsek, melyek élén murabit állt, jelentős szerepet töltek be a három régióból álló líbiai társadalom szakadékaiknak áthidalásában. A líbiai identitás harmadik összetevője az al-Karaghla származás, mely a különböző

⁷ „Libyan court nullifies law banning Qaddafi's 'glorification'”. Al-Arabiya. 2012. június 14. <http://english.alarabiya.net/articles/2012/06/14/220628.html>

⁸ A tarhúni törzs a megosztottságot úgy kerülte el, hogy legfőbb katonai vezetőjük Qaddzáfi bukása után összehívta a törzs prominens képviselőit, és egységes politikai fellépésre szólította fel a törzs valamennyi tagját a forradalmiak mellett. Ld. „Party spirit moves Libyan leaders”. *News24*, 2012. február 29. <http://www.news24.com/Africa/News/Party-spirit-moves-Libyan-leaders-20120229>

etnikumokból származó arabizált berber és oszmán katonákat jelölte. Ők képezték az első olyan csoportot, mely teljes mértékben átvette az Oszmán-korban az arab nyelvűséggel, az iszlám vallással és a líbiai állam szolgálatával jellemezhető líbiai identitást.⁹

Líbiában közel 140 törzsszövetséget, törzset, nemzetséget és nagy családot tartanak számon, melyek közül csupán alig harminc rendelkezik komolyabb politikai befolyással. A líbiai törzsi megosztottság kérdésének feltárása azzal a konceptuális problémával néz szembe, hogy magának a törzs fogalmának nem létezik egységes meghatározása. Kortól és régiótól függően más és más tartalmat vehet fel ez a hagyományos formáció. Amit a szub-szaharai társadalmakban törzsnek nevezünk, gyakran egy egész nemzetet jelent, míg a Közel-Keleten és Észak-Afrikában inkább regionális tagolódásként értelmezhető a törzsi identitás. Talán a legpontosabb összefoglalást kínálja Richard Tapper definíciója, mely szerint a „törzs olyan helyi csoportot jelöl, melyben a rokonság az uralkodó szervezőerő, s melynek tagjai saját kulturális jegyek (hagyományok, dialektus, nyelv, származás) alapján megkülönböztetik magukat a közösség többi tagjaitól. A törzsek általában politikailag egységesek, de nem feltétlenül egy központi vezető alatt egyesülnek, hanem egy nagyobb, általában regionális, hasonló törzsekből álló politikai szerkezetet alkotnak.” Ezért nem közvetlenül kapcsolódnak az államhoz, hanem e köztes (konföderatív) szerkezeten keresztül.¹⁰

A törzs és az állam kapcsolatát a líbiai kontextusban vizsgálja Lisa Anderson tanulmánya.¹¹ A törzs a 19. századig létezett együtt az állammal, majd a kapitalizmus és a bürokrácia térnyerésével többé már nem tudott e két kategória konfliktusmentesen és hosszú távon egymás mellett érvényesülni. Ennek oka, hogy mindkét formáció alapvetően a források újraelosztásának és a konfliktusok kezelésének mechanizmusa, ezért együttes jelenlétük a társadalomban redundáns. A monarchia alatt (1952-1969) Líbia az államiság megteremtésének negatív tapasztalatára tett szert. Mohamed Idrisz al-Szanuszi királysága az állami intézményeket lassanként felszámolta, a politikai pártokat a függetlenség elnyerése után nem sokkal betiltotta.

A politikai vetélkedéshez a rokonsági szerveződések adták a szervezeti kereteket. Qaddzáfi előtt Líbia modern állami intézményei nem épültek ki, a társadalom különféle súlyú nem-állami szervezetből állt: törzsi hálózatok, szufi rendek, szakszervezetek, nacionalista politikai pártok alkották. A líbiai állam, mely az olaj felfedezéséig nagyrészt külföldi

⁹ Faraj Najem: *Tribe, Islam and State in Libya: analytical study of the roots of the Libyan tribal society and interaction up to the Qaramanli rule (1711-1835)*. PhD thesis, University of Westminster, 2004, 1-2 o.

¹⁰ Richard Tapper: *Introduction to Tapper, Conflict of Tribe and State in: Philip S. Khoury - Joseph Kostiner (szerk.): Tribes and State Formation in the Middle East*. University of California Press, 1990, 4. o.

¹¹ Lisa Anderson: *Tribe and State, Libyan Anomalies in: Khoury - Kostiner: i. m. 288-302. o*

segélyektől függött, társadalmi kohézióját tekintve majdnem kizárólag a monarchián nyugodott, mely önmaga is egy új, poszt-koloniális képződmény volt.

A lojalitás Líbiában hagyományosan a törzs felé erősebb szálakkal kötődik, mint más tekintély felé, ezért azokat a kormányzatokat támogatják, mely törzsüknek jólétet és befolyást ígér, míg a rivális törzseket kordában tartja. Ha úgy látják, hogy a vezető nem képes ezt garantálni, akkor olyan vezetőt keresnek, aki majd képes lesz rá. Ugyanakkor ez nem zárja ki a történelmileg kialakult patriotizmus hagyományait, mely a líbiai törzsek közös múltjából ered, mint például az olasz megszállással szembeni közös fellépés.

A függetlenség előtti Líbia leghatékonyabb politikai/társadalmi szerveződésének a Szanuszi szufi rend (tariqa) tekinthető, mely több mint 150 évig kormányozta Kelet-Líbiát valamint Csád, Niger és Szudán bizonyos részeit.¹² Erejét legfőképpen annak köszönhető, hogy a térség divergens törzseit képes volt az iszlám rugalmas szemléletű rendszerében egyesíteni, melyben elérték a különböző törzsi hagyományok is. A Szanusziak egységes erőinek sikerét bizonyítja, hogy az olaszok a II. világháborúig nem voltak képesek legyőzni őket. Ugyanakkor az 1920-30-as években a gyarmatosítók lerombolták a működésükhöz elengedhetetlen vallási és oktatási központjaikat, mely megtörte a rend erejét. Idrisz király a Szanusziak éléről szilárdította meg királyi hatalmát. Líbia 1952-ben nyerte el függetlenségét, és vált Idrisz király uralkodása alatt alkotmányos monarchiává. Idrisz király hatalmát a Küreneikai Védelmi Erők biztosították, mely majdnem teljes létszámban a szaadi törzsből állt.

Qaddzáfi ezeket a keleti törzseket (például a Harabi törzs, melyből a jelenlegi átmeneti kormány első embere Musztafa Abdeldzselíl is származik) szorította vissza a hatalomból, földjeiket más törzsek között szétosztva, nagyon kevés befolyásos pozíciót juttatott nekik. Az 1969-ben hatalomra kerülő Forradalmi Parancsnoki Tanács a Szanuszi tulajdonú területek élére egy forradalmi felügyelőt nevezett ki, a Szanusziak által működtetett Iszlám Egyetemet a Líbiai Egyetembe olvasztotta 1970-ben. Ezek után az iszlám tanulmányok központja Beidába került, mely világhírű oktatási központtá vált. A szufi tanításokat Qaddzáfi iszlámellenesnek bélyegezte, ezáltal a mozgalom látszólag megszűnt létezni. A szufi rendek a szalafisták megerősödésével váltak ismét kedvessé Qaddzáfi számára, támogatásukkal ellensúlyozni tudta a szélsőséges iszlamista mozgalmak érvényesülését.

¹² Líbiában összesen hat szufi vallási rend honosodott meg: al-Zurrijja, al-Aruszija, al-Szalamija, al-Madanija, al-Iszavija és a Szanuszija. Najem i . m.: 158-159 o.

Líbia törzsi térképe

A Maghreb-térségben a törzsi hálózat Líbiában történelmi hagyományokra visszamenő jelentőséggel bír, míg a Maghreb többi államában az etnikai különbségen, és gyakran ellentétben túl (arab-berber), a vérségi leszármazást identitás részévé tevő törzsi vonalak nem játszanak érdemi szerepet a jelenkori társadalmakban. A törzsi hagyományokkal rendelkező maghrebi államok úgy próbálják elkerülni a törzsi villongásokat, hogy a forrásokat és a javakat közvetlenül – patrónusi rendszer nélkül – egyenlően próbálják elosztani az állampolgárok között. A szub-szaharai Afrikában találkozhatunk az önromboló törzsiség etnikai feszültségektől is terhelt formáival, melyek felett korrupt, autoriter kormányzatok bábáskodnak.

Líbia belső társadalmi dinamikájának megértése elengedhetetlen a Qaddzáfi utáni átmeneti időszak politikai erőviszonyainak feltárásához, ezért fontos a politikai befolyással bíró törzsek rövid áttekintése. Líbiában mára már meglehetősen kevés olyan település van, ahol csupán egyetlen törzs létezik, Ezek inkább délen, a turareg és tebu törzsek által lakott területeken jellemzőek. A törzseket legpontosabban talán történelmi központjukkal lehet meghatározni – ezért regionális identitásként jellemezhető leginkább a törzs Líbiában.

A korai iszlám törzsek hagyományainak megfelelően Líbia törzsi szerkezete piramisszerű leágazást mutat: törzsi (kabail), nemzetségi (laham), nagy családi (bejt) és családi (ahl) elemekre bontható. Az 1951-es függetlenséget megelőzően a törzsek autonóm politikai, gazdasági és katonai és közigazgatási egységekként működtek. A társadalom 70-80%-a nomád vagy félnomád életmódot folytatott, ahol a túlélés kulcsa volt az erős törzsi összetartás. Az olaj felfedezésével a vidékről a városokba vándorlók identitásában nem csökkent a törzsi lojalitás szerepe, Tripoliban az 1960-70-es években letelepedett munkások család vagy klán alapján külön városrészekbe költöztek. Az urbanizáció és modernizáció következtében különösen a magasabban képzett líbiaiak egyre kevésbé azonosultak törzsi egységükkel, melyben a szenioritás elve alapján a tekintély és a döntés az idősebb vezetők kezében volt.¹³

Colonel Enrico de Agostini olasz antropológus munkájára¹⁴ támaszkodva Líbiát három nagy törzsszövetségre oszthatjuk. A szaadi törzsszövetség Küreneika keleti területén, Szaff Aulad Szulejmán a Szirti-öböl medencéjében és dél-nyugat Fezzánban, valamint a Szaff al-Bahar törzsszövetség Fezzánban és észak-nyugat Tripolitániában él. A félnomád szaadi törzs, a

¹³ Thomas Hüskén: Tribal Political Culture and the revolution in the Cyrenaica of Libya. Paper presented at „Libya from Revolution to a State Building: Challenges of the Transitional Period” Conference, Doha 2012. január 7-8. 9. o.

11-i századi arab hódító Bani Szulejm törzs berber ősanjáról, Szaadáról kapta nevét. Ők a kilenc nemes törzs, akik Küreneikában telepedtek le, és elméletben minden más törzs az ő kliensük. Zsiberna és Harabi¹⁵ a két nagy alcsoportjuk. A Szaff Aulad Szulejmán¹⁶ nomád és félnomád törzsekből áll, melyek katonai sikereiknek köszönhetően egészen a Csád-tóig megszerezték a területeket. A Szaff el Bahar kereskedő és félnomád törzsekből állt, a tengerparton és az Afrikába tartó karavánutak mentén telepedtek le. Jelentős keleti törzs még a Zuvajja, akik noha nem kiemelkedő lélekszámban, de nagy területen élnek Küreneikában, különösen az olajlelőhelyek körül. Jelentőségüket ezért a nyersanyaglelőhelyek feletti ellenőrzés magyarázza.

Nyugaton, Tripolitánia területén a Warfella és a Tarhúni törzsek játszottak központi szerepet a történelem folyamán. Qaddzáfi hatalmának megtartása érdekében támogatta a warfellákat, így széles körben szerezhették lojalitást, mivel a Warfella a legnépesebb törzs Líbiában (700 ezer-1 millió fő), Beni Walid és Szirt központtal. Mahmúd Dzsribril volt átmeneti elnök, a Nemzeti Erők Koalíciójának vezetője is a Warfella törzs tagja.

A Qaddzáfa törzs Qaddzáfi előtt egy kisebb, jelentéktelen törzsnek számított Líbiában. Hat altörzse közül sokan élnek Tripoliban és Bengháziban, de az arabizált berber nomád törzs eredetileg Szirttől délre eső területről és a Fezzán régióból származik. Qaddzáfi törzsének tagjait emelte az elit katonai alakulatai élére, illetve más befolyásos pozíciókba kormányzatában. A tarhúnik különösen Tripoliban és környékén laknak 350 ezres népességgel, és Qaddzáfi erősen integrálta tagjait a katonaság kötelékeibe.

Az arabizált berber Zintán törzs nyugaton Nalut és Zentan települések között él a Nafúza hegységben. A Miszuráta törzs Miszrátán kívül Bengháziban és Dernában él nagyobb számban. A Qaddzáfi ellenes harcokban kiemelkedő sikereket értek el, ezért nemzeti hősként tisztelik őket. Az esetleges föderatív államrendszer kiépítése Líbiában érzékenyen érintené a miszrátikat, mivel mindkét régióban, Tripolitánia és Küreneika területén is nagy számban élnek. Az al-Awaqir törzs központja a Szanuszi rend alapította al-Beida. A törzs fontos szerepet

¹⁴ Col. Enrico De Agostini, "Le Popolazioni della Tripolitania; Notizie Etniche e Storiche," Tip. Pirotta & Bresciano, 1917. idézi: David Blink: Qadhafi's Tribal Woes <http://www.davidblink.com/default.aspx>

¹⁵ A harabi törzsből kiemelkedik a barasza törzs. Érdekessége, hogy alapítója az Oszmán- korban egy marokkói fiú volt, akit édesapja a mekkai zarándoklatra indulva a dernai Auled Hamad törzsre bízott, hogy neveljék fel, ha nem térne vissza. A legenda szerint a fiú vált a törzs vezetőjévé, és ezzel a Barasza törzs megalapítójává. Musztafa Abdeldzselil is a barasza törzs tagja. Nyugatról keletre a „nemes” törzsek Magharba, Aribat, Awaqir (Benghazi), al-Dzsawazi (Egyiptomban is), Mzsabra (Abdelfatah Junis), Auled Ali (Egyiptomban főként), Urfa (keleten), stb. A „nemes” törzs a nem murabitin törzseket jelöli, mivel eredetileg a gazdag törzsek ajándékoztak földterületeket a murabitin vezetőknek, ezért nem tekintik őket azonos rangúaknak

¹⁶ A Szaff Auled Szulejman törzsszövetség a legnépesebb törzs számára téves elnevezés: ők Szaff Warfellának vagy Szaff el-Foghi (fenti törzs) néven említik, melyben az Auled Szuleimán csak egy kisebb törzs a Kaddadfa, Warfelli, Amamra, Hun, Auled Wafii mellett.

játszott az Oszmán-kor és az olasz gyarmatosítás idején folyó harcokban. A Magariha törzs Líbia egész területén megtalálható, de Fezzan régió tekinthető központnak, Líbia második legnépesebb törzse. Innen származik a hírszerzési miniszter, vagy hivatalos tisztségén a Dzsamahirijja Biztonsági Szervezet vezetője, Abdullah al-Szanuszi ezredes. Ő alkalmazta szintén e törzsből Abdelbaszet Ali al-Megrahit, aki a Lockerbie-merényletben részt vett. Abdullah Szanuszi Qaddzáfi feleségének hűgát vette feleségül, hogy a családi szálakat a hatalommal egyesítse. Abdullah Szanuszi leghírhedtebb tette az 1996-os mézárulás, amikor egyetlen éjszaka alatt az Abu Szalim börtönben több száz iszlamista politikai foglyot végeztetett ki. A keleti országrészben ezt a sérelmet emlegetik a februári tüntetések legfőbb kiindulópontjának. Al-Szanuszi jelenleg szökésben van. A törzs vezetője Abdesszalam Dzsallud, Qaddzáfi mellett tagja volt a Szabad Tiszteknek az 1969-es hatalomátvételnél, majd sokáig helyettese. Az 1993-as puccs miatt azonban kegyvesztett lett és kikerült a dzsamahirijja kormányából.

Az ország belső területén két nagy törzsi szerveződést, illetve népcsoportot találunk: a tuaregeket és a tebukát. Az ő lojalitásuk különösen fontos, mivel a hatalmas ellenőrizhetetlen területeken számukra könnyű célpontokként szolgálhatnak az olaj és gáz lelőhelyek. Az átmenet időszakában a legvéresebb harcok a tebuk ellen zajlanak. A Tebu (vagy Tubu) törzs szub-szaharai afrikai gyökerű népcsoport, akiknek Qaddzáfi adott állampolgárságot katonai szolgálataikért cserébe, és telepítette őket a csádi határ közelébe. A tebu „szikla embert” jelent, a tbawi nyelvet kb. 380 000 ember beszéli. Az 1840-es években a szanusziak meghódították Kufrát, innentől az arab törzsek ellenőrizték az oázist, ezért az ott élő tebuk közül sokan délre menekültek, és más tebu törzsekhez csatlakozva. 2007 júniusában alapították a *Tebou Salvation Front for Libya* (TSFL) szeparatista szervezetet, amely 2008-ban a kufrai öt napos háborúban keveredett harcba Qaddzáfi biztonsági erőivel. Noha Líbia déli területeinek felszabadításában kiemelkedő szerepet játszottak, jelenleg sem változott helyzetük: nem élveznek teljes jogú állampolgárságot, az egészségügyi ellátáshoz és az oktatáshoz ugyanúgy nem férnek hozzá. Kb. 12-15 ezer tebu él Líbiában, zömében Szabha déli részén, valamint Murzuk és Katrun városaiban, a törzs nagy része a líbiai határon túl, Csád északi részén és Nigerben található.

„*Allah wa Libya wa Muammar wa besz*” („Allah és Líbia és Muammar és ennyi”¹⁷)

Muammar Qaddzáfi az 1969-es vérnélküli puccsot követően az új Líbia felépítésében hivatalos retorika szintjén elutasította a törzsi szerveződéseket, mint konzervatív, idejét múlt struktúrát. A Zöld Könyv megfogalmazása szerint a nemzet maga egy nagy törzs, és nem egy olyan társadalom, melyet az állam szervez meg és alakít ki. A rezsim megszüntette a törzset, mint szokásjogi egységet, és a helyi adminisztrációs szerveket Qaddzáfi a saját érdekei szerint szervezte meg: lecserélve a törzsi politikusokat (sejkeket, imámokat) a „forradalom követőire”.

Az 1970-es években azonban felismerve, hogy a Zöld Forradalom követői részéről nem számíthat feltétlen lojalitásra, a „Testvéri Vezető” egyre inkább a hatalom nem-állami központosítására helyezte a hangsúlyt: saját törzsének, a politikailag jelentéktelen Kaddadfa törzsnek a személyi és szervezeti állományára támaszkodva. Ez az új törzsi szerveződés maga mellé vonva más, nagy népességű törzseket, tartotta kézben a hatalmat (minisztériumokat, rendőrséget, katonaságot és a titkosszolgálatot) Líbiában. A hatalom megszilárdítása érdekében Qaddzáfi felemelte a legnépesebb Warfella és Maghariha törzseket, valamint a Warshafánakat és a Tarhúnikat. Mivel a Qaddzáfi-rezsim földrajzilag Líbia nyugati felében központosította hatalmát, a küreneikai oldalon az Obeidi törzsre bízta a katonai ellenőrzést.

Qaddzáfi így vált a legnagyobb törzs, a líbiai nemzet legfőbb törzsi vezetőjévé, a civil társadalom fejlődésének teljes hiányában és tudatos kizárásával, s mivel nem szilárdult meg korábban hatékony állami szervezeti rendszer, könnyen formálhatta azt saját elképzelései szerint. Az „oszd meg és uralkodj” elve alapján a monarchia-kori privilegizált törzsek helyére emelte a hozzá hű nyugati törzseket. A Szabad Tisztek 1969-ben a törzsek szerepének megszüntetése mellett foglaltak állást, mely azonban nem szüntette meg a patrónusi rendszert. A törzs maradt az adminisztratív munkakörök betöltésének alapja, különösen a biztonsági erőknél és önkormányzati szinten, vagy társadalmi és gazdasági előnyök megszerzéséhez (melyben a nepotizmus és a korrupció keveredett).

1993 októberében azonban a Qaddzáfihoz hű törzsek összefogtak Tripoliban. A Warfella, Zintán és Maghariha törzsek együttesen fellépve puccsal kísérelték meg eltávolítani Qaddzáfit Líbia éléről, ám kudarcuk után kegyvesztetté váltak. A megtorlás nem maradt el: 1997 márciusában a parlament elfogadta azt a törvényt, mely kollektíven bünteti a rendszer ellen fellépő törzseket és családokat, a kormány szolgálatában állók elvesztik munkájukat, ha kiderül, hogy ellenzéki tevékenységet folytatnak. A puccskísérletet állítólag az a felháborodás

¹⁷ A Qaddzáfi-éra divatos szlogenje.

tűzdelte, hogy e törzsek alulreprezentálva érezték magukat a kormányzati hivatalokban. „Ha a magariha, warfella törzsek és az iszlamista csoportok összefogtak volna Qaddzáfi ellen egy mindent elsöprő katonai konfrontációban, át tudták volna venni a hatalmat. De azt követően hamarosan a többi törzssel kerültek volna szembe. Ha végül Qaddzáfi hatalmát sikerül megdönteni, a törzsek harca kezdődött volna, Líbia szétdarabolódást eredményezve.”- írja egy 2002-es elemzés, mely élesen rávilágít a jelen folyamatok dinamikájára is.¹⁸

A 2011. február 17-én kezdődő forradalom egységbe kovácsolta a teljes líbiai népeiséget, törzsi hovatartozásuktól függetlenül. Ennek szemléletes példája volt a Qaddzáfi előtti monarchia idejéből származó zászló, mely a nemzeti egység kiemelkedő szimbólumává vált Bengháziból kiindulva. A felkelés folyamán azonban több olyan dokumentált esetet is láthattunk, amikor az egyes törzsek szembenállása erősítette fel a harcokat. Az egyik típusba azok a konfliktusok sorolhatóak, melyek a Qaddzáfi alatt háttérbe szorított keleti, küreneikai törzsek és a lojalisták között zajlottak¹⁹, a másik típust a fekete-afrikai zsoldosoknak vélt tuareg vagy tebu népcsoportokkal és törzsekkel szembeni gyakran brutális erőszakos akciók alkották.

Szaif al-Iszlám Qaddzáfi még a forradalom megindulását követő napokban, február 21-i beszédében hívta fel a figyelmet a törzsi társadalom erős megosztó jelenlétére Líbiában, és vizionálta a keleti törzsek hatalomátvételét és iszlamista emirátusok megalapítását.²⁰ Az elmaradott törzsi társadalom hangsúlyozása propaganda eszközként hatott a rezsimek kezében, melyben elhomályosítva egy valós nemzeti identitás formálódását bizonytalansági tényezőként hatott a külföldi beavatkozás értékelésénél, mivel úgy tűnt, egyedül a Qaddzáfi-rezsimek képes összetartani a széttöredezett társadalmat. Ugyanakkor egyértelműen a rezsimek érdekeit szolgálta a bejelentés, hogy a Qaddzáfi-rezsimek kapcsolata a regionális vezetők szövetségével töretlen, mivel a nyugati országok részét el volt zárva a nemzetközi médiától, ezzel megfékezte, illetve késleltette az esetleges felkelések kirobbanását. Másrésztől azonban a rezsimek részéről a törzsiség emlegetése az állam és társadalom szétválását is jelképezi, a társadalom az államon kívül saját szervezeti egységekre tömörül, elkülönülve az állam

¹⁸ „LIBYA - Tribal Rivalries The Free Library”. APS Diplomati. 2002. október 14. <http://www.thefreelibrary.com/LIBYA - Tribal Rivalries.-a092796795>

¹⁹ Erre egyik példa: a Benghází közelében, Bin Dzsawad településen élő haszúni törzs látszólag átállt a felkelők oldalára, ám amint a forradalmiak 2011. március 10-én a településre értek, lövöldözés fogadta őket. A törzset Qaddzáfi látta el fegyverrel. A haszúni törzs ellentmondásos magatartása jól jelzi, hogy a törzsi szövetségek miként lépnek színre a széttöredezett Líbiában. Hilal Haszúnit ugyanis fiatal felkelők ölték meg korábban, megtorlásul azért, mert segítséget nyújtott a katonai hírszerzés vezetőjének, Abdullah Szanuszinak kimenekülni Bengháziból, mikor a várost felszabadították Erre volt válasz a lövöldözés. „Behind Libya Rifts, Tribal Politics”. The Wall Street Journal, 2011. március 10. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703883504576186802702758340.html>

mesterségesen kialakított szervezeti apparátusától, mely az önkéntes, valódi törzsi szerveződések erkölcsével nem harmonizál.

Mivel Qaddzáfi a törzsek hűségére támaszkodva volt képes fenntartani hatalmát, e szövetség meggyengülése s végül megszűnése nagymértékben hozzájárult bukásához. Mússa Kussza külügyminiszter és Ali Abdesszalam al-Treki (Líbia ENSZ-be delegált képviselője) márciusi távozása a vezetésből már halványan érezhetővé tette, hogy Qaddzáfi törzsi koalíciója bomlásnak indult.²¹ A törzsek prominens tagjainak folyamatos kiválása a rezsimből felerősítette Qaddzáfi retorikájában törzsi utalásokat, beszédeiben hol fenyegetőzésekkel, hol kollektív felelősségre vonással próbálta magához kötni a korábban hű törzseket. Amint azonban a belső kör elhagyta Qaddzáfit, a kisebb törzsek is bátrabban mertek fellépni ellene.

A törzsi szerkezet szerepe a Qaddzáfi utáni líbiai társadalomban

Líbia törzsi térképének alaposabb szemügyre vételét az átalakulás kapcsán a civil társadalom hiánya indokolja legfőképp: négy évtizedig az országban egyetlen politikai párt sem működhetett, nincs alkotmány, nincs államilag elfogadott jogrend, sem a hatalmi vákuum elkerülésére lefektetett gyakorlati mechanizmusok. Qaddzáfi – miután 1977 márciusában bevezette a maga által megalkotott dzsamahirijja sajátos államformáját – deklarálta, hogy ő nem visel semmilyen hivatalos pozíciót, ezáltal semmiféle törvény nem köti a felelősségvállaláshoz. A 42 éves Qaddzáfi-rezsim politikai intézményi öröksége nagymértékben megnehezíti, hogy világossá legyen, ki tölti majd be a hatalmi vákuumot és hogyan. Kelet-Líbia felszabadulásakor még nem jött létre egy hatékony vezetőség. A líbiai forradalom nem termelt ki egyetlen erőskezü, mindenki által támogatott vezetőt sem. Ez az egységes nemzeti identitáson alapuló Líbia előtt még hosszú és rögös utat sejtet, küzdelmet a további szétdarabolódás, vagy törzsi háborúk kialakulása ellen.

Az állam – pontosabban a dzsamahirijja – Líbiában gyakorlatilag azzal megszűnt, hogy a rezsime megbukott. Mivel minden állami intézmény szélsőségesen személyre szabottan létezett, azaz gyakorlatilag a posztot betöltő klán tagra volt szabva, amint ezek pótlása nem a korábbi mintát követi, mint intézmény meg is szűnik. Az alkotmányos nemzetgyűlés júniusi megválasztása előtt nem lehet világosan meghatározni, hogy az egykori felkelők milyen kormányzatot kívánnak majd alakítani, de azt már az elmúlt hónapok eseményei igazolták,

²⁰ „Highlights on Gaddafi son's address”. *Al-Jazeera*, 2011. február 21. <http://english.aljazeera.net/news/africa/2011/02/201122111127102872.html>

hogy első körben bosszút állnak azokon a törzseken, akik Qaddzáfit támogatták, illetve mindenképpen távol kívánják őket tartani a kiépülő új hatalomtól. Ezek, és különösen a déli törzsek nagy számban települnek át a szomszédos országokba.

Felmerülhet, hogy a Qaddzáfi elleni lázadás a legmélyebb gyökereiben nem a diktatúra ledöntéséért és a demokrácia megteremtéséért folyt, még ha néhányan a nyíltabb társadalom elérését tűzték is zászlajukra, hanem végső soron törzsi átrendeződésről szól: akik eddig hatalmon voltak, helyet cseréljenek azokkal, akik eddig kiszorultak a kormányzati befolyásos pozíciókból. Akiket ugyanis korábban Qaddzáfi a hűségükért jutalmazott, hatalmas és aránytalan részhez jutottak a hatalomban és vagyonban. Ez a magyarázat annyiban mindenképpen releváns, hogy a hatalomra kerülő kormány tagjai kivétel nélkül valamelyik törzsből származnak. Ennek hangsúlyozása eredményezheti a jogos igényt, hogy a társadalmi arányoknak megfelelően minden törzs képviseltesse magát a döntéshozatali szférában. Ugyanakkor a törzsi hovatartozás túlhangsúlyozása oda vezethet, hogy a líbiaiak nem fogadnak el egyetlen vezetőt sem, és a hatalmi vákuum újabb polgárháborút robbanthat ki.

A líbiai nemzeti identitás konstrukciója 2011-re az urbanizáció, az oktatás terjedése és a társadalmi mobilitás eredményeképpen a törzseknek, mint hagyományos társadalmi kategóriának kevésbé szignifikáns szerepet szán a politikában. A lakosság egyre inkább elhagyta azokat a területeket, ahol a törzsek hagyományosan éltek, és költözött nagyvárosokba, továbbá a modernizáció előtérbe hozta a nemzeti közösséget, mely a törzsi hovatartozást felülírta. Azonban meg kell említenünk, hogy történelmileg a városi (hudúd) és a beduin életforma között mindig is szignifikáns identitásbeli különbségek voltak Líbiában. A (poszt)modern nagyvárosi fiatalok identitásában nem játszik jelentős szerepet törzsi hovatartozásuk. A líbiaiak a törzsiséget Qaddzáfi manipulatív politikájának tekintve igyekeznek figyelmen kívül hagyni, mint politikai szervező erőt, s inkább regionális identitásaikra helyezik a hangsúlyt. A Qaddzáfi megdöntéséért vívott háborúban a törzsi vezetők befolyását kevésbé tekinthetjük hangsúlyosnak: a líbiaiak maguk döntenek arról, hogy Qaddzáfi ellen vagy mellette foglalnak állást, és nem a törzsfők álláspontjait követik feltétlenül. A törzsfők nyilatkozatai az átállásukról nagymértékben szimbolikus, és azt fejezi ki, hogy szembe kívánnak helyezkedni az autoriter rezsim által rájuk kényszerített pozícióktól. Február 20-án a Warfella és a Zuvajja törzs csatlakozott a felkeléshez,²¹ de egyéni szinten sokan a törzsekből a Qaddzáfihoz hű erővel maradtak (és okozott ez szakadást még családokon belül

²¹ „Second Libyan defects after Koussa”. *The Financial Times*, 2011. március 31. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4fb727fe-5b86-11e0-b965-00144feab49a.html#axzz1ue4HFhAh>

is). Az egykor homogén törzsekben újabb törésvonalak keletkeztek, tehát a törzsek egységes politikai tényezőként sokat veszített jelentőségéből. Ugyanakkor a végeredményt látva, hogy megszűnt a közös ellenség, Qaddzáfit megölték, ezek a törésvonalak szükségszerűen ismét átrendeződést fognak mutatni, mivel az új kormányzat felállításában valamennyi törzs szeretné magát képviseltetni. Az új, szabad Líbiában június 19-ére tervezték az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megválasztását, melyre végül július 7-én került sor.²³

A Qaddzáfi ellen harcolókat új politikai közeg fogadja, de a demokratikus átmenetre a társadalmi örökség alapvető hatással van. A nemzeti identitás kiépítését a közös ellenség megszűntével a törzsi törésvonalak nem segítik elő. Qaddzáfi Zöld Könyvének tanúsága alapján: a törzsiség aláássa a nemzeti identitást, mivel a törzsi hűség gyengíti a nemzethez való lojalitást.

A törzs – akár történelmi hagyományokkal rendelkező, akár Qaddzáfi által alkotott entitásként fogjuk fel – mindenképpen a líbiai szubnacionális identitást meghatározó szervező erő marad az átmenet korszakában is: az átmeneti kormány gondosan ügyelt arra, hogy tagjai között reprezentálva legyen valamennyi politikai befolyással bíró törzs. A hivatalos retorika szintjén határozott állásfoglalások születnek a törzsiség visszaszorítására vonatkozóan, mivel míg a törzsi jelölő megoszt, a szabadság, demokrácia és az emberi méltóság fogalmai nemzeti szinten egyesítik Líbiát. A törzsi szemlélet leépítését segíthetné elő politikai pártok és szervezetek létrehozása, valamint nem-kormányzati civil szervezetek felállítása, azonban ezeket a struktúrákat hagyományok híján „importálni” kell a 42 éves dzsamahirijja átalakításához.

Az iszlám helyzete Qaddzáfi megbuktatása után

Az iszlám domináns politikai erőként lépett fel Qaddzáfi megbuktatása után Líbiában. Ezt példázza október 23-án Bengáziban Musztafa Abdeldzselíl, az NTC elnökének ünnepi beszéde Líbia felszabadulásának alkalmából.²⁴ Az átmeneti elnök az új Líbia víziójának kapcsán kijelentette, hogy az iszlám jogrend, a saría marad Líbia törvénykezésének alapvető forrása, mely noha Qaddzáfi alatt is jelen volt, a Testvéri Vezető sajátos iszlámértelmezéséből

²² „Libyan tribe threatens to cut oil export soon”. *Reuters* 2011. február 21. <http://af.reuters.com/article/commoditiesNews/idAFLDE71J0PP20110220>

²³ Május elsején kezdődött a regisztráció a Nemzeti Kongresszus megválasztására, mely 14-ig tartott. Lásd „Registration starts for 19 June elections”. *Libya Herald* 2012. május 01. <http://www.libyaherald.com/registration-starts-for-19-june-elections/>

²⁴ Musztafa Abdeldzselíl beszéde a felszabadulás alkalmából 2012. október 23-án, „Líbia iszlám állam” részlete a beszédből: http://www.youtube.com/watch?v=otvqNFSuI9w&feature=player_embedded

adódóan egyre kevésbé lehetett ráismerni az iszlám szabályaira a törvénykezésben. Abdeldzselíl beszédében hangsúlyozta, hogy minden, a saría előírásainak ellentmondó rendelkezés érvénytelenné válik. Beszédében két példát hozott az iszlám jelenlétének stabilizálására: a poligámia,²⁵ valamint az iszlám bankrendszer újbóli bevezetését.

A diktatúrák alól felszabaduló észak-afrikai országokban az iszlamista mozgalmak jelentős szerepet játszanak a formálódó demokratikus politikai átrendeződésben. Számos kritika fogalmazza meg a Nyugat félelmét, mely szerint a régióban nagyon erős a törekvés, hogy a vezető arab iszlamista pártokat mérsékeltebbnek és plurálisabbnak tüntessék fel annál, mint amilyenek valójában.²⁶ Ezek a pártok a kritikák szerint ugyanolyan totalitáriusak, ahogyan mindig is voltak, háttérbe szorítva az egyéni jogokat, a nők és kisebbségek jogait a vallás nevében. A radikalizálódás esélyét csökkenthetné az erős alkotmányos fék beépítése a kormányzat részéről, de egyelőre még nem létezik alkotmány Líbiában.

Az iszlamista mozgalmak párttá szerveződve késznek mutatkoztak a parlamenti szerepvállalásra, ezáltal a hatalom megosztásában lényegesen mérsékeltebbek maradhatnak, mint ha kizárnák őket a demokratikus kormányzásból. A szekuláris erők félelme szerint azonban a népszerűségüket kihasználva totális hatalomhoz juthatnak. Ugyanakkor az iszlamista pártok tisztában vannak a hatalmas politikai és gazdasági nyomással, mely a diktátorok elűzése után nehezedik rájuk, ezért is keresik a koalíciót a szekuláris/liberális ellenzékkel. Emellett azért világosan kell látni, hogy nem élveznek többségi támogatottságot a választások után: Tunéziában például a választópolgárok közel 60%-a nem a Reneszánsz Pártra (en-Nahda) szavazott.²⁷ Sikerük oka elsősorban abban keresendő, hogy a zárt autokratikus rendszer nem tudott látható és hihető politikai ellenzékot kitermelni, s az iszlamisták üzenete volt képes legkönnyebben eljutni a muszlim társadalomhoz az új rendszerben.

A diktátorokat elűző felkelők nem teokráciával szeretnék felcserélni az autoriter rendszereket, az arab tavasz felkeléshullámai jól bizonyítják, hogy a rezsimeket támadó, utcára vonuló fiatalok nem fogadják el a kemény ideológia alapú rezsimeket: az „iszlám megoldás” is csak akkor működik, ha képes a globalizációt is figyelembe vevő gazdaságpolitikát folytatni: munkahelyeket és jobb életkörülményeket teremteni.²⁸

²⁵ Líbiában Qaddzáfi sosem törölte el hivatalosan a többnejűséget, noha meglehetősen sok bürokratikus akadállyal nehezítette.

²⁶ Például: „Stop jumping to conclusion about the Arab Spring” Hussein Ibish 2011. november 1. http://www.ibishblog.com/article/2011/11/01/stop_jumping_conclusions_about_arab_spring

²⁷ „Résultats du vote: Ennahdha remporte 90 sièges, CPR 30 sièges et Ettakatol 21” (ISIE) <http://www.babnet.net/cadredetail-40611.asp>

²⁸ Az iszlamisták kooptálása a parlamentbe egyben annak tesztje is, hogy mennyiben fogják mérsékelt nézeteiket fenntartani egy esetleg kudarc után. Az en-Nahda párt Tunéziában az alkotmányozó nemzetgyűlésben úgy kell

„La Sharkijja La Gharbijja Umma Wahda Islamijja!” (Sem nem Kelet, sem nem Nyugat, hanem egyetlen iszlám közösség) – az iszlám politikai szerepvállalása Líbiában

A fenti Líbia-szerte hangoztatott szlogen egyrészt utalás volt arra, hogy Qaddzáfi erői Nyugat-Líbiát, míg a felszabadult keleti területet a „forradalmiak” tartva kézben, az ország a nyolc hónapos háború alatt sokáig a kettészakadás felé sodródott. Másrészt az iszlám egyesítő erejét jelöli kelettől nyugatig, akár a határokon túl. Az iszlám hegemonizálva a diszkurzív mezőt képes elég hatékonyan mutatkozni, hogy az egymással szembekerülő törzsi identitásokon felülkerekedve egységesen lépjen fel a líbiai identitás megalkotásában. Az iszlám líbiai politikai diskurzusának alakításában két kiemelkedő jelentőségű képviselő tevékenységét érdemes megvizsgálni: Abdelhakim Belhadzs és Ali asz-Szalabi vallási vezetők politikai szerepvállalásait.

Ali asz-Szalabi a líbiai háború spirituális vezetője, a harcok idején Katarból gyakran hazalátogatott Líbiába, támogatva a felkelőket, s részt vett az alkotmánytervezet megszövegezésében is. Asz-Szalabi a Qaddzáfi-rezsim kritizálásáért a 80-as években nyolc éven át a hírhedt Abu Szelim börtönben raboskodott. Szabadulása után Szaúd-Arábiába, Szudánba, majd Jemenbe utazott, végül Katarban telepedett le, és közeli kapcsolatba került a globális Muszlim Testvériség egyik legfontosabb szellemi vezetőjével, Juszuf Karadávival. Szalabi magát független, nacionalista érzületű vallástudósként tartja, akinek egyik testvére az írországi Galwayben imám, másik, Iszmail asz-Szalabi Bengázi egyik forradalmi brigádjának parancsnoka. A kétezres évek kezdetén Ali asz-Szalabit Szaif al-Iszlám felkérte, hogy vegyen részt a bebörtönzött iszlamistákkal folyó tárgyalásokban, s az amnesztiáért cserébe utasítsák el az erőszakot. A „jó útra térő” LIFG-tagok között volt Abdelhakim Belhadzs is.

Ali asz-Szalabi 2011. november 10-én *Szabadság, Igazságosság és Fejlődés Nemzeti Gyűlése* néven új párt létrehozását jelentette be, amely programjában az Erdogan alapította török *Igazság és Fejlődés Párthoz* és az egyiptomi Muszlim Testvériség *Szabadság és Igazságosság Pártjához* hasonlítható. A párt programjában megkísérli a szekuláris értékek összeegyeztetését az iszlám előírásaival. A mérsékelt vallási vezető támogatja, hogy a líbiai alkotmány a saría törvényén alapuljon, ám a politika Törökországhoz és Tunéziáéhoz hasonló demokratikus berendezkedését hangsúlyozza. asz-Szalabi nem iszlám, hanem a nemzeti

---

együttműködni a szekuláris ellenzékkel, hogy az új alkotmány megszövegezése utáni első választáson is képes legyen megőrizni támogatottságát, vagy más pártok megerősödésével elfogadja vereségét. Fontos, hogy az alkotmány gondoskodjon a pluralista és békés politikai szféráról, melyben nem kizárólagosan szerepelnek az iszlamisták.

értékek fókuszba állításával tervezte az új pártja programját, melynek politikai agendája tiszteletben tartja az iszlám és a líbiai kultúra általános elveit.²⁹

Asz-Szalabi politikai sikerei Líbiában nagymértékben köszönhetőek a katarai támogatásnak, valamint jó kapcsolatának Abdelhakim Belhadzsral. Az új pártvezető eszméi meglehetősen sajátos képet mutatnak: támogatja a Hamászt Izrael ellen, elismeri a poligámia újbóli bevezetésének jogosságát Líbiában, de nem támogatja Abdeldzselíl átmeneti miniszterelnök bejelentését az iszlám pénzügyi rendszer kizárólagos bevezetéséről, mivel a nemzetközi bankrendszer részeként véleménye szerint Líbia nem tehet ilyen lépést.³⁰

Asz-Szalabi a vele készült interjú tanúsága alapján nem hiszi, hogy iszlamista pártok jönnének létre Líbiában, sokkal nagyobb esélyt lát a nacionalista pártok sikerében, melyek a hagyomány alapjaira építenek.³¹ A nacionalista program tiszteletben tartja a hagyományokat és a vallást. Abdelhakim Belhadzsral állítása szerint 25 éve jó barátságban van, azonos értékeket vallanak, hiszen 2005 óta a líbiai iszlamista vezető is a demokratikus értékek mellett foglal állást.

Qaddzafi megbuktatása után Líbia új vezetői között komoly megosztottság nehezítette az újjáépítés folyamatát. Az iszlamisták kritikusan viszonyulnak az átmeneti kormány politikájához. A háború alatt Ali asz-Szalabi extrém szekularistának nevezte az NTC-t, az átmeneti elnököt, Mahmoud Dzsibrilt³² pedig új diktátornak.

Ali asz-Szalabi pártja azonban nem sokáig maradt kihívó nélkül. A Muszlim Testvériség új párt szervezésébe kezdett *Igazság és Konstrukció Párt* néven. Az új párt alakuló ülésén Tripoliban 1350 tagot regisztráltak a társadalom legkülönbözőbb szegmenseiből. A irányító testület a 20 fős Súra Tanács elnöke Mohamed Hasszán Szawan lett. A mérsékelt iszlamista párt nemzeti kiegyezést sürget, és a liberális iszlám eszméit hirdeti.³³ A választások előtt nagy népszerűségükből adódóan úgy tűnt, hogy ők kerülnek legnagyobb számban az alkotmányozó Általános Nemzeti Kongresszusba.

A másik enigmatikus iszlamista vezető, Abdelhakim Belhadzs múltja meglehetősen ellentmondásos: a Líbiai Iszlám Harci Csoport (Libyan Islamic Fighting Group – LIFG, arabul: *al-Harakat al-Islamiya al-Libya*) egykori vezetője volt, Afganisztánban is megfordult, majd

²⁹ „Political Parties Mushroom in Libya”. *Arab News*, 2011. november 16. <http://www.arabnews.com/node/398292>

³⁰ „Libyan cleric announces new party on lines of moderate Islamic democracy” *The Telegraph*, 2011. november 10. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8879955/Libyan-cleric-announces-new-party-on-lines-of-moderate-Islamic-democracy.html>

³¹ „The quiet scholar playing a pivotal role in shaping new Libya” *The Irish Times*, 2011. szeptember 3. <http://www.irishtimes.com/newspaper/world/2011/0903/1224303431024.html>

³² Mahmoud Dzsibril október 23-án lemondott. Lemondását Qaddzafi elfogásához kötötte.

³³ „Libya: The Political Temperature Rising”. *Libya Herald*, 2012. március 11. <http://www.libyaherald.com/libya-the-political-temperature-rising/>

2004-ben Kuala Lumpurban a CIA fogságába került, akik miután egy malajziai titkos börtönben tartották, kiszolgáltatták Líbiának. A líbiai börtönévek alatt a CIA és az MI6 is rendszeresen kihallgatta az egykori Al-Kaida tagot. Jelenleg körülbelül 25 ezer katonája van, akik nagy szerepet játszottak Tripoli elfoglalásakor augusztus 20-án.³⁴ A Tripoli Brigád egyike azon harci csoportoknak, melyeket az NTC szeretne végre egyetlen parancsnokság alá helyezni. A brigádok közötti feszültséget jól példázza, hogy a zintániak által ellenőrzött Tripoli reptéren elfogták Belhadzsot, és állítólag hamis útlevel miatt addig nem engedték el, míg arra Abdeldzseliftől parancsot nem kaptak.³⁵ Belhadzs a választásokra áprilisban Watan (Haza) néven szervezett pártot asz-Szalabival közösen. A párt nemzeti programot hirdet iszlám keretek között, különös hangsúlyt fektetve a biztonság kérdésére Líbiában.

A választásokra összesen 130 politikai szerveződés került regisztrálásra. Pártként ezek zöme nem tekinthető, mivel nem egyértelmű párttörvény nem határozta meg a pártokkal szemben támasztott követelményeket. A politikai szerveződések jelentős része iszlám alapokon áll, mely jelzi az iszlám erőteljes jelenlétét Líbiában³⁶. Az iszlamista szerveződések választási kudarcra –mint azt alább látni fogjuk – főként abban ragadható meg, hogy nem voltak képesek nagyobb koalíciókba tömörülni a Dzsibril-vezette Nemzeti Erők Szövetségéhez hasonlóan, másrésztől több olyan iszlamista szervezet jött létre, mely félig politikai, félig inkább harci csoportnak tekinthető. Ezek politikai irányvonala nehezen ragadható meg.

Az iszlám szerepének egyensúlyozása

A Mahmoud Dzsibril lemondása utáni, Abdelrahman el-Keib vezette NTC a védelmi miniszteri posztra nem Abdelhakim Belhadzsot jelölte, noha a Tripoli főparancsnoki címe miatt komoly haderővel rendelkezik, hanem a Zintán Brigád főparancsnoka, Oszama ben Dzsuali kapta a pozíciót. A formálódó új politikai erők között jelentős szerepet játszanak a miszrátiak és a zintániak, akik nyíltan hangot adnak az iszlamistákkal szembeni bizalmatlanságuknak. El-Keib döntése mögött e két domináns csoport lecsillapítása is szerepet

³⁴ Belhadzs váratlan megjelenéséről a Bab al-Azizija erőd felszabadításánál számos ellentmondásos legenda kering. Egyes líbiai vélemények szerint, a korábban ismeretlen forradalmi vezető ekkor lépett színre – a katar Al-Dzsazíra hírtelevízió pedig élőben közvetítette Belhadzs diadalát a Qaddzafi erőd felett, s ettől válhatott híres forradalmi hőssé.

³⁵ „Leading Libyan Islamist met Free Syrian Army opposition group”. *The Telegraph* 2011. november 27.

³⁶ „Libya’s Political Parties”. *Al-Jazeera*, 2012. július. 03.
<http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/06/2012626224516206109.html>

játszhatott. Ugyanakkor Belhadzs november 28-án elismerte az átmeneti kormány döntését.³⁷ A problémát legfőképp az jelenti, hogy a Tripoli Brigádnak át kellene adni fegyverzetét a rivális zintániaknak. Az átmeneti kormány technokratákat nevezett ki miniszteri posztokra és fő irányelveként a regionális képviselőket kívánta megvalósítani. A Zintáni Brigád márciusban átadta a kormány erőinek a repülőterek feletti irányítást, ez azonban nem jelentett személycseréket.

A technokrata kormány kinevezése azonban nem feltétlenül jelenti a liberális demokrácia térnyerését Líbiában. Az iszlamista mozgalmak és pártok nem maradtak túl sokáig a háttérben, s követelik részüket a hatalomban társadalmi támogatottságuk útján. Az NTC szerint a sarián alapszik majd az új jogrend Líbiában. Az iszlamisták politikai súlya az elkövetkező hónapokban világosan ki is rajzolódott: Líbiában a legnagyobb támogatottságú párt ez év tavaszára a Muszlim Testvériséghez köthető Igazság és Fejlődés pártja lett. Az iszlamizmus egyértelmű térnyerését visszaszorítandó április végén az NTC olyan törvényjavaslatot fogadott el, melynek értelmében tilos pártot alapítani vallási, etnikai, törzsi vagy regionális alapokon. Ez különösen az iszlámot zászlajukra tűző pártok részéről óriási ellenállást váltott ki, ezért május 2-án eltörölték a törvényt, így az iszlamisták és a regionális autonómiát követelő pártok is megmérgethették magukat a nyári választáson.³⁸ Líbia átmeneti vezetői az új politikai rend megszilárdításában a nyugati kapcsolatok megerősítését tekintik kiemelt feladatuknak. A politikai iszlám dominanciája a liberális irányzat mellett jelentősen befolyásolja a nyugat-európai vállalatok és befektetők üzleti bizalmát, melyre a kőolajtermelés visszaállítása érdekében rendkívül nagy szükség lenne. Amennyiben az iszlamisták inkább társadalmi, mint politikai szerepvállalásukkal erősödnének meg az új Líbiában, a nyugati gazdasági és politikai partnerek számára nem válnak fenyegető tényezővé.

Az átmeneti kormány kihívásai

Az átmeneti kormánnyal szemben igen éles kritikák fogalmazódnak meg a líbiaiak körében. A „NATO bábjainak”, gyengekező, önös érdekeket követő volt qaddzáfistáknak

³⁷ „Libyan Islamist Commander endorses new government” *The Daily Star*, 2011. november 28. <http://www.dailystar.com.lb/News/Middle-East/2011/Nov-28/155424-libyan-islamist-commander-endorses-new-government.ashx#ixzz1faQhDGd0>

³⁸ „Libya drops ban on religion-based parties” *Aljazeera* 2012. május 02. <http://www.aljazeera.com/news/africa/2012/05/2012522304234970.html>

bélyegzi őket a líbiai közvélemény jelentős része.³⁹ A forradalom alatt az NTC a felkelők helyi tanácsainak választott képviselői útján szerezte legitimitációját. A kormánytagság nem volt politikai tapasztalathoz kötve, soraiban politikai foglyokat és külföldi disszidenseket, valamint korábban politikával egyáltalán nem foglalkozó értelmiségieket találunk. A nyolc hónapos forradalom alatt az NTC elfogására koncentrált, arra, hogy nemzetközi elismertséget szerezzen és biztonságosan hozzáférhessen a befagyasztott líbiai számlákhoz az ország újjáépítéséhez. A Qaddzáfí utáni Líbiára viszont úgy tűnik, nem dolgoztak ki stratégiai terveket, politikai víziókat, ugyanakkor líbiai politikai hagyományokra nyilván nem tudnak támaszkodni.

Az ország nagy részét helyi milíciák uralják, melyek vezetői nem számoltathatóak el állami szinten. Amíg a milíciák lefegyverzése nem történik meg, Líbia a dezintegráció felé sodródik. A forradalom ráadásul újraélesztette az etnikai alapú, törzsi lojalitáshoz kötődő régi rivalizálásokat, s melléjük még újabb konfliktusok társulnak a politikai átrendeződés kapcsán. Több tucat nehézfegyverzetű milícia őrködik az ország különböző stratégiai jelentőségű területein. Számos város (Zintán, Miszráta és Bengházi) helyi hadurak uralma alatt áll, akiknek hatalma legalább olyan nagy, mint Tripolié. A közelgő választásokon komoly biztonsági kihívásokat jelenthet, ha a milíciák vezetői a politikai arénában is szeretnék magukat kipróbálni, de fegyveres brigádjaikat esetleg nem kívánják felosztatni. A februárban elfogadott választási törvény a katonaság számára a szavazási jogosultságot nem teszi lehetővé. Ez a rendelkezés azért aggályos, mivel az állam stabilitásának érdekében a milíciák lefegyverzése és az állami hadseregbe kooptálása elsőszámú feladat. A poszt-konfliktusos átmeneti államokban a hasonló törvények nemcsak a katonai vezetőket tartják távol az elnöki palotától, hanem biztosítják, hogy a katonaság hivatásos szerv legyen, mely felelős az állam szuverenitásának biztosításáért, és a nemzeti érdekek védelméért. Líbia azonban Qaddzáfí alatt gyenge hadsereggel rendelkezett, ezért nem tűnik valószínűnek, hogy az képes lenne egységes politikai blokkként fellépni. A milíciák létszáma ezzel szemben legalább 200 ezer főt tesz ki a hatmillió lakosságból, akik a háború miatt hihetetlen fegyverarzenállal rendelkeznek. Ezek az erős milíciák nem valószínű, hogy lerakják a fegyvert, vagy a katonaság kötelékébe állnak, ha azzal elvesztik szavazatukat, melyet együttesen erős blokkot képezve saját hatalmuk megerősítésére használhatnak. Más szavakkal, a törvény következménye éppen a milíciák életben tartása lehet.

Márciusban Bengháziban nagyszabású konferenciát tartottak Líbiai jövőjéről mintegy 3000 fő részvételével. A tanácskozás arra a következtetésre jutott, hogy Küreneika területén egy

³⁹ Amikor januárban Musztafa Abdeldzselíl és helyettese Abdula Hafiz Ghoga Bengháziba látogattak, több száz fős tüntető sereg fogadta őket, akik a korrupció ellen vonultak utcára. Válaszul Ghoga a nemzeti érdekekre való tekintettel lemondott, Abdeldzselíl hat Bengházi-i NTC képviselő mandátumát felfüggesztette.

autonóm föderációt hozzanak létre. Ez az ország stabilitását fenyegetné, mivel Líbia legnagyobb régióját jelenti, mely egészen a csádi és szudáni határig nyúlik, a fő is olajlelőhelyek itt találhatóak. A Tripolival szembeni sérelmei hosszú történelmi időkre nyúlnak vissza, melyet nem mérsékelt az átmeneti kormány bejelentése, hogy a 200 fős parlamenti helyek közül 102 széket juttatna Tripolitániának, és mindössze 60-at Küreneikának.⁴⁰

A törzsek közötti, de még inkább az etnikumok közötti feszültségek elsősorban a központtól távol eső, nehezen centralizálható déli területeken eszkalálódtak. Februárban Kufra oázisában alakult ki fegyveres konfliktus a tebuk és az arab Zwai törzs között a terület irányítása feletti nézeteltérés miatt. Március végén Szabha oázisában, a kufraihoz hasonló konfliktus vette kezdetét.⁴¹ Mindkét esetben a Qaddzáfi megbuktatásában fontos szerepet játszó tebuk ellen támadtak azok az arab törzsek, akik szoros kapcsolatban álltak Qaddzáfival. A líbiai hatóságok fegyveres csapatokat küldtek a Tripolitól 700-900 kilométerre fekvő déli oázisokba, hogy a konfliktust lecsillapítsák. Hivatalos hadsereg híján az átmeneti kormány az egyes fegyveres milíciákat kérte fel a beavatkozásra.

A déli feszültségek még le sem csillapodtak egészen, amikor új zavargások robbantak ki Tripolitól 120 kilométerre Zuwarában.⁴² A forradalom alatt a zwarai berberék a felkelők oldalára álltak, míg a közeli településeken élő arabok Qaddzáfi hívei maradtak. Noha a konfliktust a hivatalos líbiai állásfoglalás nem tekinti etnikai alapúnak, a zwarai berberekről meg kell jegyezni, hogy nagyon erős etnikai kötődés jellemzi identitásukat, nem házasodnak arabokkal. A konfliktus legfőbb okának azonban itt is a terület feletti ellenőrzés megszerzése tekinthető. A háború alatt a zwaraiak ellenőrizték a Ras Jadeer-i határátelőkötelyet, ezáltal a határon folyó legális és illegális kereskedelem révén jelentős gazdasági haszonhoz jutottak. A rivális arab nuail törzs viszont a háború előtti határellenőrzési jogokat követeli vissza.

Az NTC számára komoly kihívást jelent az egykori LIFG-hez köthető Al-Kaida mozgalom előre törése Líbiában. Míg a Muszlim Testvériséggel jó viszonyt ápol az átmeneti kormány, mely a mozgalom mérsékelt irányvonalát erősíti, a radikálisok népszerűsége egyre nő: az Al-Kaida fekete zászlója látható Tripoli egyes részein, Dernában, továbbá megerősödni látszik Bengháziban és Szirtben is. A szalafista mozgalom hívei egyelőre a népi vallásosságot

⁴⁰ „Will Future Libya Consent To Federalism Or Break-Up?” 2012. március 12. <http://www.shabablibya.org/news/will-future-libya-consent-to-federalism-or-break-up>

⁴¹ „Libya Tribal Fighting Continues Despite Ceasefire Deal” *The Huffington Post*, 2012. március 30. http://www.huffingtonpost.com/2012/03/30/libya-tribal-fighting_n_1392601.html?ref=tw

⁴² „Militias: Clashes near Libya's Tunisia border” *AP*, 2012. április 2. <http://www.google.com/hostednews/ap/article/ALeqM5jppoMhUsHZ0vrW-Kbbw1Xwi2rD4g?docId=c568b20dcc764425967c30dabfb2aa1a>

támadják: az országban több szúfi szent hely is áldozatul esett a bálványimádás elleni fellépésüknek.⁴³

Konklúzió

A líbiai társadalom törzsi szerkezete Qaddzafi megbuktatása után sem veszített jelentőségéből, de a törzsi erővonalak súlyának átrendeződése folyamatban van, politikai szerepüket pedig jelenleg a regionális milíciák által birtokolt fegyverek ereje határozza meg. A milíciák regionális identitásai megfeleltethetőek a törzsi eloszlásuknak, más szóval azok a törzsek képesek hatalmi pozícióra törni, akik hatékony milíciát tudnak soraikból állítani. A „forradalmiakon” kívül az egykori Qaddzafi hívekre is igaz ez az állítás, melyek inkább törzsi, mint ideológiai alapon szerveződnek. A warfellik sikeresen visszahódították Beni Walidot, mint a Qaddzafi-rendszer újjáéledő bástyáját. Mivel azonban a teljes Warfella törzset képviselő fegyveres „warfelli brigád” nem jött létre, politikai erejük korlátozott marad, ezért az ideológiailag megosztott törzs nem képes történelmi szerepét betölteni a kormányzásban.

Az átmeneti líbiai adminisztráció azon küzd, hogy Líbia jövőjét a legszélesebb konszenzussal alakítsa ki, ezért ez a folyamat igen lassú, és kevés látványos sikert volt képes eddig felmutatni. Valójában eddig valamennyi kialakított elképzelésének irányvonalát vissza kellett vonnia, vagy legalábbis módosítania kellett, legyen az társadalmi vagy választási törvény, a milíciák felszámolása vagy a régiók és törzsek polarizációjának kérdése. Az NTC kiváló politikai teljesítménye a Qaddzafi elleni háború idején nem folytatódott: az ország vezetői még mindig nem dolgoztak ki a korábbi rezsimmel szembeni programot. Mivel azonban Qaddzafi 42 éve gyakorlatilag megszüntette az államot, Líbia új államának újjáélesztése, az állami hatalmak és tekintélyek kialakítása és azok gyakorlásának mikéntje az elmúlt közel hét hónapban nem tudott megvalósulni. Ez az összetett és bonyolult helyzet alapvetően a korábbi rezsimmel szembekerülő erők természetéből fakad. Egyik oldalon ott áll a modernista és liberális politikai elit, mely sikeresen vitte véghez a diplomáciai csatát, hogy a nemzetközi közvéleményt maga mellé állítsa, jelentősen hozzájárulva ezzel Qaddzafi megbuktatásához. A felszabadulás után ezek az erők hazai támogatás nélkül maradtak akkor, mikor a diplomáciai kampányaik során hirdetett programjukat tovább szeretnék volna folytatni az új Líbiában. A másik oldalon pedig ott állnak a fegyveres milíciák, ahogyan magukat hívják, a „forradalmiak”. Végző soron ők az események tényleges irányítói, a

⁴³ „Salafists attempt to destroy Zliten shrine sparks country-wide anger” *Libya Herald*, 2011.03.11.

regionális és törzsi hovatartozásuknak köszönhetően erős pozícióval rendelkeznek. Ezek a milíciák általában a Qaddzáfival szembenálló iszlám ellenzékéből nőttek ki, egyszerű ideológiájuk elsősorban a politikai iszlám köré fűződik, melyet a fegyveres arzenáljukkal legitimálnak az általuk ellenőrzött területeken. Ennek következtében éles szembenállás figyelhető meg azon politikai erők között, akik az állam modern alkotmányos újjáépítésén fáradoznak, és azok között a fegyveres erők között, akik a biztonsági helyzetet ellenőrzik, és rögtön reagálnak, amint úgy érzik, hogy az ő tekintélyük és ideológiájuk csorbát szenved.

A július 7-i választás mérföldkőnek számít a nemzeti párbeszéd és a társadalmi szerződés kialakításához vezető úton Líbiában. A diktatúra végérvényes lezárultát jelöli, ugyanakkor számos új kezdet lehetősége látszik kibontakozni. A diktatúra felszámolásával létrejövő plurális társadalom akkor működhet életképesen, ha a törzsi, regionális és vallási megosztottság helyett, a különbözőséget (f)elismerő közös politikai irányvonal ki tud épülni az új líbiai politikai gondolkodásban.

<http://www.libyaherald.com/salafist-attempt-to-destroy-zlinten-shrine-sparks-anger-in-libya/>